

април 1996.

ЗОРИЦА РАДУЛОВИЋ, Језик и стил Чеда Вуковића, изд. ИТП „Универсум“, Никшић 1994, стр. 237.

Монографија Зорице Радуловић, доцента за савремени српски језик на Филозофском факултету у Никшићу, *Језик и стил Чеда Вуковића* представља научни рад, „унеколико прерађену дисертацију која је под истим насловом одбрањена 10. V 1990. год. на Филолошком факултету у Београду“. Тако је невеликом броју монографија о језику наших савремених писаца придружена још једна, по много чему особена студија.

Методолошки посматрано, З. Радуловић се са доста опреза односи према досадашњим сличним истраживањима. То је у неку руку добро, јер олако не улази у неизвесна експериментисања, међутим и није, јер за истраживача који има, попут Радуловићеве, истанчан слух за језичке чињенице и солидно теоријско усмерење, опрез према традиционалној методологији зна и да спута. Како видимо у *Предговору* (11–15), ауторка даје синтезу погледа на функције језика у књижевном делу. Циљ тог прегледа је унеколико и подлога за методолошке поставке које ће касније користити у свом истраживању. Ауторка исправно примећује да се методолошки поступак у претходним радовима сличне врсте сводио на „упоређивање језичких особина (претежно фонетских и морфолошких, а тек ту и тамо синтаксичких) са стањем у савременом књижевном језику“ и да је „анализа нормативних граматичких категорија базирана на проучавању њиховог чисто логичког и појмовног аспекта. И као да се редовно заборављало на естетску функцију и естетске могућности језика“ (11).

После увида у основне теоријске поставке о естетској страни језичке природе, ауторка у форми закључка доноси методолошке смернице за своја истраживања. Према њеном схватању, „најцјеловитији и најсрећнији начин при проучавању језика и стила једног писца [је], с једне стране — обрада граматичких, нормативних категорија као чисто логичких и појмовних језичких јединица и, с друге стране — обрада стилистичких факата, тј. језичких са гледишта њихове експресивне вриједности и естетске (умјетничке) функције“. И што је најважније, ауторка ће поменути „обе компоненте коначно (што није баш била пракса до сада)“ равноправно третирати у свом истраживању. Такав однос према, за ауторку релевантним, теоријским претпоставкама наметнуо јој је и одређен приступ обради језичке грађе и

умногоме утицао на коначну структуру саме књиге. Тако у првом делу имамо опис „граматике“ Вуковићева језика с обзиром на специфичности које тај језик добија у поређењу са стандарднојезичком нормом, на једној, и дијалекатском базом, на другој страни. У том одељку истраживања (и делу књиге) Радуловићева даје коректан, доследно спроведен и јасно изложен опис језика Чета Вуковића. Не одступајући од одабраних методолошких начела, ауторка читаоцу оставља као резултате истраживања: правописне, фонетске, морфолошке и синтаксичке (без синтаксе реченице) особине Вуковићева језика. Посматрајући одабрани језички материјал у међуодносу *дијалекатско — стандарднојезичко*, З. Радуловић успева да „извуче“ слику граматичке структуре језика Чета Вуковића. Детаљна и педантна обрада коју је успела да оствари Радуловићева у овом сегменту књиге (а то су скоро две трећине) чини ову монографију узорном, а резултате истраживања — поузданим.

Лексичке и фразеолошке особености језика Чета Вуковића у истраживањима З. Радуловић (156–171) представљају истраживачев прелаз са граматичког на стилистички аспект анализе. Ту, скоро да се истраживачу испречила методолошка „задатост“ да за одређене схеме тражи лексички материјал из језика писца, а све по већ утврђеном плану. На тај начин су издвојени архаизми = славенизми и рускославенизми (158), а онда је посебно, међу примерима из стране лексике, дато: 12 „грцизама“, 69 „романизама“ (159) и, према нашем увиду, још 77 „турцизама“ (160) и то — баш из романа *Судилиштије*. С обзиром на чињеницу да су и раније сагледавани лексички слојеви у овом роману¹, можда је требало проширити корпус, чиме би се добила прецизнија слика особене лексичке слојевитости Вуковићева језика. Но, ауторка је тако замислила и урадила. Вреди истаћи да је Радуловићева уз сваки лексички слој, у форми уводника и/или закључка, остављала коментар, као нпр. уз романизме. Ту каже да међу романизмима „има и оних који чине саставни дио изражајних средстава народног језика, али има и таквих који су саставни дио рјечника неког појединца као што је случај нпр. са трговцем Ђурашем, чији језик карактерише лексика из трговачког жаргона: *вјерованца, мерканца, комерца, шичоле, мириша, ђустио, бревелеђ, лукјерна, офий, ѓасанија*“. Према овом тумачењу „романизми, као ријечи које су у наш језик ушле преко сусједне Италије и нарочито Венеције — наглашено су заступљене у језику Ч. Вуковића“. Речи су затим дате без контекста, без објашњења одреднице, без упућивања на изворни фонетски лик. То је даље узроковало да ауторка не даје ни историјску стратификацију овог лексичког слоја из тзв. балканског латинитета, па далматинског и, на крају, новороманског периода². Можда се могла посебно одвојити лексика која је

¹ А. Пецо, *Лексичке слојевитости у роману „Судилиштије“ Ч. Вуковића*, у књизи: *Писци и њихов језик*, Просвета Београд 1996, 436–441; У овом раду, који је први пут објављен у *Аналима Филолошког факултета у Београду*, књ. 19, 1992, 111–129, аутор доноси примере за преко 150 романизама.

² Исп. П. Ивић, *Историја српског народа*. I књ., Београд, 1981: *Језик и његов развој до друге половине XII века*, 127–128 и књ. II, Београд 1981: *Књижевни и народни језик код*

поодавно упловила у народне говоре³ (као: *фамилија, фруји, јакетиа, кужина, џјай, сић, шкољ, шавулин* и сл.) од оне коју је писац користио према одређеним тематским захтевима дела (*канђелабер, кайишанџи, мадона* и сл.), које су више тзв. књишке речи. То би аутору ове монографије омогућило да, са нешто другачије осматрачнице, добије у закључку више од уопштене синтезе коју је извела скоро на основу познатих факата.

Дијалектизме Радуловићева посматра одвојено, у прегледу „дијалекатских лексема према категоријама ријечи“, износећи, свакако, низ занимљивих запажања. Приметно је како се ауторка не усуђује да даје објашњења мада се из приступа анализираном проблему јасно да закључити да „влада“ језичким материјалом. Тако „запажа“ да „Вуковић употребљава два облика у означавању придјева **дјетињи**: *ћечињи* и *ћетињи*“ (162), остављајући нерешено њихово порекло (према *ћечина*, са суфиксом *-ји* и *дијетије*, са суфиксом *-ињи*). Међутим, када и објашњава неку појаву, З. Радуловић то чини уз непотребне резерве. Тако „за придјев **чизбен** у значењу **чист**“ ауторка само претпоставља, мада је скоро препознатљив творбени модел, што није исто — „да је настао аналогично према придјеву **чазбен** (поштен, честољубив) чија је употреба далеко учесталија у црногорским народним говорима“ (163). Даље, када анализира Вуковићеве кованице, ауторка тврди „да писац није био увек опрезан у овом послу па се деси да има неуспјелих, префорирањих, вјештачких и насилних комбинација“ као што су: „*самонов, њредобројша, свакојушарњи сџарац, њрехвала, доброжеља, мосџоход*“ (164). Истина, језичка пракса може да осујети неке претпоставке⁴, али у овом примеру З. Радуловић, ипак, лингвистички просуђује.

Као у претходним лексичким слојевима, ауторка скоро на методолошки истоветан начин посматра и анализира именичке деминутиве и аугментативе. Према скраћеницама које даје уз поједине речи види се да је грађа дата из различитих извора. Међутим, не бисмо у истој равни посматрали, а не могу се ни посматрати, ни семантички, ни стилски па ни функционално, заједно — *чворак* и *бравак*, као и *вучина*, *јуначина* према *сџарчина*. Истина, за све ове опсервације неопходна је и шира аналитичка елаборација, а пошто су примери дати у овом облику, како и сама ауторка признаје, „истргнути из контекста“, за озбиљније захвате у анализама на семантичко-функционалном плану потребан је и посебан простор, и друга прилика.

Оно што је приказивачу ове књиге и после првог читања „запело за око“ јесте ауторкин приступ сагледавању м о т и в а ц и ј е „при именовању

Срба, 531, и тамо коришћену литературу: S. Musić, *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Beograd 1972. 35–42, 274 и другде.

³ Исп. нпр. М. Радовић–Тешић, *Романизми у Говору Пиве*. Дурмиторски зборник. На извору Вукова језика, 1. (Зборник радова са научног скупа одржаног у Шавнику 7. и 8. јула 1988). Титоград 1991, 49–55.

⁴ Речи *џогубан* и *зашезни*, Бошковић је 1935. године сврстао у оне које „разумеју само они што су их ковали“, а видимо да га је језичка пракса демантовала. Исп. Радосав Бошковић, *О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога књижевног језика*, у књ.: Одабрани чланци и расправе, Титоград 1978, 44.

ликова“. „Уочљиво је — каже ауторка — да писац тиме поклања велику пажњу и да готово увијек тежи не само да његови ликови не носе обична имена већ да само име, ако не директно, а оно на неки особен начин, носи макар *звук који би требало да буде у складу са личношћу*“ (подвукао М. Ш.). Да ли је то писац стварно „тежио“ или је то, пак, утисак који аналитичар књижевног лика добија, посебно је питање. За нас је битан покушај З. Радуловић да на занимљив начин споји асоцијативни план фонетског лика онима (у овом случају антропонима) са специфичношћу денотата (у овом случају карактерним особинама књижевног лика). На плану ономастичке семантике то је озбиљан и, пре свега, храбар подухват. Ево због чега. Ако знамо да су философи језика дуго низ година пред нас износили супротстављене тезе о питању мотивисаности личног имена⁵, да су наши ономастичари само успутно додиривали ову тему, онда и импресије граматичара о овом проблему могу значити и више од искорака. Радуловићева тумачи имена према њиховом асоцијативном плану, па закључује: **Чапрић** — „сугерише човјека у дивљачкој чајри“, **Борика** — „тражи неког Високог, *боровићог* момка“; **Даосав** — је „*дао* цијелог себе, и све што је имао (једину унуку Бориу) времену и рату“; **Вукман** — „симболише ... *окрућног и немилосрдног* јунака“ [као *вук*]; **Грубан** — „асоцира на ... *грубог* злочинца“; **Јеленко** — „асоцира на нешто *малено, безазлено, њежно и мило* [као *јеленче*]; **Новак** — „је неоспорно прототип *новог* карактера“; **Стамат** — „је персонификација ... нечег *сјаменог, одважног, одрешитог*“; **Жарко** — „попут свјетлеће *букџиње*, надраста умом своје, махом примитивне рођаке“; **Радош** — „је, у неку руку, јунак *рада*“. Једино се при тумачењу мотивације имена **Тодорка** не можемо сложити с ауторком. Наиме, она је у овом примеру пошла од етимона овог имена — и погрешила. Желећи пошто-пото да покаже да јој није „писац случајно намијенио име — божији дар, дар од бога“, Радуловићева на крају долази до ситуације да покаже „парадокс у једној личности“. Чини нам се да је много реалнија претпоставка ово име тумачити онако како је и настало у српском именослову — према мушком имену Тодор⁶. Тако се и јунак са овим именом и понаша у овом делу, тј. „мушкобањасто“, баш као што и Радуловићева на једном месту правилно оцртава овај лик, истичући да она „може сасвим успјешно замијенити мушкарца, у свим ситуацијама“. На питање да ли су властита имена логички повезана са обележјима објекта на који реферирају, Џ. Серл је одговорио: „Да, али на слаб начин“. Иза оваквог одговора скривена је суштинска чињеница коју треба имати на уму када разматрамо ову проблематику, а то је да „имамо институцију властитих имена како бисмо, [пре свега], извршили говорни чин идентификујућег реферирања“.

⁵ „Милова тврдња: властита имена немају значење, може се учинити несагласна са Витгенштајновом: објекти су њихово значење. Али нису несагласне. Обојица кажу: властита имена имају референте али не и смисао“ према: Džon Serl, *Govorni činovi*, Nolit, Beograd 1991. 251.

⁶ Исп. Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977. и осврт на ову књигу у приказу И. Клајна, *Јужнословенски филолог XXXIV* (Београд, 1978) 227–233.

У наставку ове монографије дате су: *Карактеристике фразеолошких јединица* (172–176), оцењен *Стилски њосћујак и израз* (177–186), истакнути *Фолклорни елементи* (187–196), *Контрасне слике* (196–202) и, на крају, објашњено *Обликовање њекста* (202–212). Тако је Зорица Радуловић и на стилистичком плану направила помак напред у односу на своје претходнике.

Радећи далеко од важних универзитетских и научних центара, далеко од релевантних библиографских извора и без могућности компарирања са сличним модерним интерпретацијама, З. Радуловић је у овој студији остварила више него занимљиво истраживање. Скоро свако поглавље ослоњено је на постоља која чине синтезу доступних теоријских разматрања, што ће бити драгоцен извор нарочито студентима, а и свима који се буду занимали за језик писаца. На тај начин је Зорица Радуловић монографијом *Језик и стил Чеда Вуковића* обезбедила себи место 'незаобилазника' у будућим сличним истраживањима.

Београд

Михаило Шћейановић